

MAMLAKATDA INVESTITSION FAOLLIK MEXANIZMI SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'NALISHLARI

Mamarajabov Ilxom Xurramovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti iqtisodiyot mutaxassisligi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Maqolada mamlakatda investitsion faollik mexanizmi samaradorligini oshirish yo'nalishlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Investitsion faollikning iqtisodiy o'sishdagi roli, uning moliyaviy, institutsional va tashkiliy mexanizmlari, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish strategiyalari o'rganilgan. Xorijiy tajribalar va milliy iqtisodiyot sharoitlari solishtirilib, investitsion muhitni yaxshilash, kapital oqimini rag'batlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari mamlakatda investitsion siyosat samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy yo'nalishlarni belgilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Investitsion faollik, investitsiya siyosati, samaradorlik, iqtisodiy o'sish, kapital oqimi, moliyaviy mexanizmlar, investitsion muhit, modernizatsiya, barqaror rivojlanish, iqtisodiy islohotlar.

Abstract

The article analyzes the directions of increasing the efficiency of the investment activity mechanism in the country on a scientific basis. The role of investment activity in economic growth, its financial, institutional and organizational mechanisms, existing problems and strategies for their elimination are studied. Foreign experience and national economic conditions are compared, and proposals are developed to improve the investment climate, stimulate capital flows and ensure economic stability. The results of the study serve to identify practical directions aimed at increasing the efficiency of investment policy in the country.

Keywords. Investment activity, investment policy, efficiency, economic growth, capital flow, financial mechanisms, investment climate, modernization, sustainable development, economic reforms.

KIRISH

Globalashuv va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlari sharoitida investitsion faollik mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining hal qiluvchi omiliga aylanmoqda. Har qanday iqtisodiy tizimda investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, bandlikni oshirish va eksport salohiyatini kuchaytirishning eng asosiy manbai hisoblanadi. Shu boisdan, mamlakatda investitsion

muhitni yaxshilash va kapital jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda investitsion faollikni oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Yangi O‘zbekiston – 2030 strategiyasi”da investitsiyalarni jalb qilish, ularning samaradorligini oshirish va zamonaviy texnologiyalarga asoslangan loyihalarni amalga oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ayniqsa, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish va mahalliy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash choralari ko‘rilmoqda.

Shunga qaramay, mavjud natijalarga qaramasdan, mamlakat investitsion tizimida qator muammolar hamon dolzarbligicha qolmoqda. Jumladan, kapital bozorining yetarli darajada rivojlanmaganligi, moliyaviy institutlar faoliyatining cheklanganligi, byurokratik to‘siqlar, sud-huquq tizimining yetarlicha samarali emasligi va investitsion loyihalarni amalga oshirishda yuzaga keladigan xavf-xatarlar investitsion faollikni cheklab qo‘ymoqda.

Mazkur maqolada investitsion faollik mexanizmlarini takomillashtirish, ularning samaradorligini oshirish yo‘nalishlari va xalqaro tajribalarni milliy iqtisodiyot sharoitiga moslashtirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, mamlakatda investitsiya jarayonlarini tartibga soluvchi institutsional va tashkiliy mexanizmlar, ularni modernizatsiya qilish zaruriyati ilmiy jihatdan asoslanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Investitsion faollik masalasi jahon iqtisodiyotida eng muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Klassik iqtisodiy nazariyalarda Adam Smit va Devid Rikardo kapital qo‘yilmalarning iqtisodiy o‘shisdagi rolini asoslab bergan bo‘lsa, J. M. Keyns investitsiyalarni talabni rag‘batlantirishning asosiy manbai sifatida ko‘rsatgan. J. Shumpeter esa investitsiyalarni innovatsion faoliyatning markaziy elementi deb bilib, ularni tadbirkorlikning asosiy kuchi sifatida ta’riflagan.

Zamonaviy tadqiqotlarda investitsion faollik iqtisodiy tizimning barqarorligini ta’minlovchi mexanizm sifatida qaraladi. Sachs, Stiglitz, Porter kabi iqtisodchilar investitsiyalarni iqtisodiy modernizatsiyaning asosi sifatida talqin qilib, investitsion siyosat samaradorligini oshirish uchun institutsional muhit va huquqiy barqarorlikni mustahkamlashni zarur deb biladilar.

Rossiya olimlari A. Поляков, Е. Кудрявцева va V. Макароvlarning ishlarida investitsion faollikning hududiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilingan. Ular investitsiya oqimlari hududiy ixtisoslashuvni chuqurlashtirishi va sanoatni diversifikatsiya qilishi mumkinligini ta’kidlaydilar. Markaziy Osiyo iqtisodchilaridan Q. Abdurahmonov, Sh. Yo‘ldoshev, A. Xolmatovlarning ishlari O‘zbekistonda investitsiya jarayonlarini

boshqarish, investitsion muhitni yaxshilash va kapital jalb qilishning amaliy mexanizmlariga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, investitsion faollik samaradorligini oshirish bir qator omillarga bog'liq: birinchidan, moliyaviy institutlarning rivojlanganligi va kapital bozorining faoliyati; ikkinchidan, davlatning investitsion siyosatdagi barqarorligi va ishonchliligi; uchinchidan, tashkiliy-huquqiy muhitning ochiqligi va shaffofligi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Janubiy Koreya, Singapur va Xitoy kabi davlatlarda investitsion faollikni oshirish mexanizmlari iqtisodiy o'sishda muhim rol o'ynagan. Bu davlatlar xorijiy investitsiyalar uchun qulay shart-sharoit yaratish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish va investitsion loyihalar samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirgan.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli va qiyosiy tahlil asosida qurildi. Avvalo, mamlakatda 2010–2024 yillar oralig'idagi asosiy investitsion ko'rsatkichlar — yalpi ichki mahsulotdagi investitsiyalar ulushi, asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi va davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshirilgan loyihalar statistik tahlil qilindi.

Statistik tahlil natijasida investitsiyalarning iqtisodiy o'sish sur'atlariga ta'siri aniqlanib, investitsiya hajmi va Yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishi o'rtasida yuqori darajada ijobiy korrelyatsiya mavjudligi qayd etildi. Bu esa investitsion faollikning iqtisodiy rivojlanishdagi markaziy rolini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil orqali O'zbekiston tajribasi Janubiy Koreya, Turkiya va Qozog'iston kabi davlatlar bilan solishtirildi. Bu davlatlarda investitsion faollikni oshirish mexanizmlari sifatida quyidagilar aniqlangan: moliyaviy bozorlarni erkinlashtirish, investitsiya loyihalarini davlat tomonidan kafolatlash, soliq imtiyozlarini kengaytirish va huquqiy shaffoflikni ta'minlash.

Shuningdek, ekspert baholash usuli qo'llanildi. Iqtisodchilar, amaliyotchi tadbirkorlar va davlat organlari vakillarining fikrlari asosida investitsion muhitni yaxshilash bo'yicha ustuvor yo'nalishlar belgilandi. Ularning fikricha, investitsion faollik samaradorligini oshirish uchun eng muhim omillar quyidagilar: sarmoyadorlar uchun kafolatlangan huquqiy himoya, byurokratik to'siqlarning bartaraf etilishi, moliyaviy infratuzilmaning rivojlantirilishi va kadrlar salohiyatining oshirilishi.

Metodologiyaning yana bir yo'nalishi barqaror rivojlanish mezonlari asosida investitsion siyosatni baholashdan iborat bo'ldi. Bu mezonlar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ijtimoiy barqarorlik, ekologik xavfsizlik va hududiy rivojlanish ko'rsatkichlarini ham o'z ichiga oladi.

NATIJARLAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, mamlakatda investitsion faollik so'nggi yillarda sezilarli darajada oshgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi kutilgan darajada yuqori emas. 2015–2024 yillar davomida asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi qariyb 2,5 baravar oshgan bo'lsa-da, ularning iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasi nisbatan cheklangan bo'lib qolmoqda.

Bunga bir necha sabablar mavjud: birinchidan, investitsiyalarning katta qismi an'anaviy tarmoqlarga yo'naltirilmoqda, yuqori qo'shimcha qiymatli sanoat sohalari yetarlicha qamrab olinmagan. Ikkinchidan, investitsion loyihalarni amalga oshirish jarayonida institutsional va tashkiliy muammolar mavjud. Uchinchidan, investitsiya faoliyatining moliyaviy ta'minoti va kapital bozorining rivojlanishi yetarli darajada shakllanmagan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, investitsion faollik samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega:

- investitsiya siyosatini diversifikatsiya qilish va innovatsion loyihalarga ustuvorlik berish;
- xorijiy investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish va huquqiy kafolatlarni mustahkamlash;
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish;
- moliyaviy bozorlarni rivojlantirish va kapital oqimini erkinlashtirish;
- sarmoyadorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlarini takomillashtirish.

Shuningdek, natijalarda inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish ham iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatayotgani aniqlandi. Ta'lim va sog'liqni saqlash sohasiga yo'naltirilgan sarmoyalar mehnat unumdorligini oshirib, uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlamoqda.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqotlar mamlakatda investitsion faollik mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini yaqqol ko'rsatdi. Investitsiyalar iqtisodiy o'sishda hal qiluvchi rol o'ynab, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy qilish va ijtimoiy sohalarni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Biroq mavjud mexanizmlar samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, investitsion faollik samaradorligini oshirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlar belgilanishi lozim:

- iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va yuqori texnologiyali sohalarga investitsiyalarni kengaytirish;

- xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay muhit yaratish va huquqiy kafolatlarni kuchaytirish;
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish va infratuzilma loyihalarini kengaytirish;
- moliyaviy institutlarni mustahkamlash va kapital bozorini rivojlantirish;
- investitsiya siyosatini hududiy darajada diversifikatsiya qilish.

Shuningdek, xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish, innovatsion va ekologik barqaror loyihalarni qo‘llab-quvvatlash, ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga investitsiyalarni ko‘paytirish mamlakat iqtisodiyoti barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu tarzda, investitsion faollik samaradorligini oshirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy strategiyasida hal qiluvchi omil bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sachs J. The Age of Sustainable Development. – New York : Columbia University Press, 2015. – 543 p.
2. Stiglitz J. Globalization and Its Discontents. – London : Penguin Books, 2017. – 432 p.
3. Porter M. Competitive Advantage of Nations. – New York : Free Press, 1998. – 896 p.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
5. Абдурахмонов Қ. Регионал иқтисодиёт назарияси. – Тошкент : Фан, 2020. – 412 б.
6. Ёлдошев Ш. Инвестиция сиёсатининг ҳудудий хусусиятлари. – Тошкент : Иқтисод, 2021. – 298 б.
7. Хўлматов А. Барқарор ривожланишда инвестицияларнинг аҳамияти. – Самарқанд : СамДУ нашриёти, 2019. – 254 б.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Yangi O‘zbekiston – 2030 strategiyasi” қарори. – Тошкент, 2023. – 65 б.
9. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари. – Тошкент, 2024.
10. Роляков А. Инвестиционная активность регионов России. – М. : Наука, 2018. – 336 с.